

นิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ ของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป. ลาว**

The Myths of Origins of the Ethnic Groups
in Sekong Province, Lao PDR

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร*
Suvanna Kriengkraipetch

บทคัดย่อ

ตำนานหรือนิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์เป็นเรื่องเล่าที่ชนเผ่า
บันทึกความทรงจำ ความนึกคิดเกี่ยวกับที่มาของโลกและมนุษย์ โดยเฉพาะ
ที่มาของตนเอง โดยอาศัยการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า ก่อนที่จะมีการบันทึก
เป็นลายลักษณ์อักษร ในการสืบค้นและรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรมมุขปาฐะของ
ชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร ในแขวงเซกอง สปป.ลาว พบนิทาน
กำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ของเผ่าเตเรียง กะตุ ตะวีวและดักกัง รวม ๔ เรื่อง

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อติตอจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ; ปุชนิพนธ์คนด้านภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๕๖

** บทความเรื่อง นิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ ของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป. ลาว ปรับปรุง
จากรายงานการวิจัยด้านวัฒนธรรม เล่มที่ ๒ ในชุด โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของชน
เผ่าในแขวงเซกอง สปป. ลาว เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการวางแผนวิจัยและพัฒนา พ.ศ.
๒๕๕๐-๒๕๕๓ ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

๕ ส่วน ซึ่งมีความหมายหลัก ๓ เหตุการณ์ และมีอนุภาคหลักเรื่องน้ำท่วมโลก การแสวงหาไฟ และบรรพบุรุษคู่แรกที่เป็นคนผู้หญิงกับหมาถึก นิทานทั้ง ๔ เรื่องบอกเล่าความคิดของชนเผ่าเกี่ยวกับกำเนิดและเผ่าพันธุ์ของตน วิถีชีวิตและข้อห้ามข้อปฏิบัติ รวมทั้งการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น

คำสำคัญ : นิทานกำเนิด ชนเผ่า น้ำท่วมโลก การแสวงหาไฟ บรรพบุรุษคู่แรก

Abstract

The myth or tale of the origins of the ethnic groups are the narratives in which people recorded their memory and thought concerning the world and humans, especially their own group, by oral transmission. In collections of oral traditions collected from fieldwork in Sekong Province, Lao PDR in 1997–1999, there are five versions of four myths of origin told by informants of four ethnic groups : Tariat, Katu, Tariat and Dakang. These stories composed of three main traits and 3 motifs which are the Flood, quests for fire, and the ancestors of each tribe. The four stories of memories and thoughts depicting their origin and also way of living were reflected through these tales.

Keywords : myths of origins, tribal people, the Flood, quest for fire, first ancestor couple

ความนำ

มนุษย์ทุกคนแห่งทั่วโลกล้วนมีคำถามถึงความเป็นมาของตนเอง ของมนุษยชาติ และโลก ความสงสัยใคร่รู้และความพยายามแสวงหาคำตอบมักปรากฏออกมาในรูปของเรื่องเล่าเก่าแก่ ที่อาจมาจากความนึกฝันของบรรพบุรุษ ถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เรื่องราวอาจผันแปรไปบ้าง อาจมีการต่อเติมตกแต่งเพื่ออธิบายให้แก่คนรุ่นหลังที่อาจไม่เข้าใจความคิดของบรรพบุรุษ หรือในทางตรงกันข้าม ความไม่เข้าใจอาจทำให้เกิดการตัดทอนเนื้อความลงก็ได้เช่นกัน แต่สาเหตุที่น่าจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้มากที่สุด น่าจะเป็นเพราะความหลงลืมและความทรงจำที่สับสนในกระบวนการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า (oral transmission) ของวัฒนธรรมมุขปาฐะ (oral tradition)

อย่างไรก็ตาม ตำนาน (myth) หรือนิทานในรูปของเรื่องเล่าเก่าแก่ ที่บันทึกคำถามและคำตอบของมนุษย์เกี่ยวกับความเป็นมาของโลก มนุษยชาติและตนเอง นับเป็นสมบัติสำคัญยิ่งของชุมชนดั้งเดิม แม้เรื่องเล่านั้นจะแตกต่างกันไปหลากหลายสำนวนตามความทรงจำและปฏิภาณของผู้เล่า แต่ส่วนที่เป็นสาระสำคัญ เป็นเหตุการณ์หลัก (trait) หรืออนุภาค (motif) ของเรื่องนั้นจะยังคงอยู่ ดังที่ปรากฏในตำนานและเรื่องเล่าของมนุษย์ในดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก และในนิทานเก่าแก่ของชนเผ่าในแขวงเซกอง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่กล่าวถึงน้ำท่วมโลก และคนผู้หญิงที่เหลือรอดกับหมาเถิกตัวหนึ่ง ที่ช่วยกันหาทางดำรงชีวิตและสร้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ขึ้นมาอีกครั้ง

ในขณะเดียวกัน การติดต่อกับชุมชนอื่นก็อาจนำเอาเรื่องเล่าของชุมชนเหล่านั้นเข้ามาประสมประสานกับเรื่องดั้งเดิมของตน ตำนานหรือนิทานที่กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ (myth of origin) จึงบอกเล่าทั้งความเป็นมา ความคิดฝันและโลกทัศน์ของชนเผ่าเจ้าของเรื่อง และยังอาจบอกเล่าถึงการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนและวัฒนธรรมอื่นอันมีส่วนอยู่ในวิถีชีวิตของตนด้วย

ภูมิหลังของพื้นที่และชุมชน

แขวงเซกองอยู่ในตอนใต้ของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในแขวงนี้มีชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร อยู่ ๑๓ เผ่า และลาวลุ่มซึ่งพูดภาษาตระกูลไท-ลาว อีก ๑ เผ่า บรรดาชนเผ่าเหล่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเป็นกลุ่ม ๆ

ตามถิ่นที่อยู่ บนดอยสูงในเมืองดักจิง มีเผ่าตะเรียงเป็นกลุ่มหลัก และมีเผ่าเย็ฮู ตะริว ดักกั๋ง และกะเซง อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ในเมืองกะลิม ติดแขวงสาละวัน มีชนเผ่าสะกะตู จะต้อง และตะโอย ในเมืองนี้เผ่าสะถือเป็นเผ่าหลัก แม้จะมีจำนวนน้อยกว่าเผ่ากะตู แต่กะตูกระจัดกระจายกันอยู่เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ในแถบภูเขาสูงที่กั้นดาร จึงไม่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเท่าเผ่าสะถือ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์กว่าและติดต่อกับเผ่าอื่น ๆ ได้สะดวกโดยผ่านทางลำน้ำเซกอง

เมืองละมาม เป็นที่ตั้งของตัวแขวงหรือเทศบาลแขวง และเมืองท่าแดง เป็นปากทางเข้าสู่แขวงเซกอง โดยผ่านเส้นทางสายปากเซ แขวงจำปาสัก ทั้งสองเมืองนี้อยู่ในบริเวณพื้นที่ราบมีพื้นที่กว้างขวางเพาะปลูกได้อุดมสมบูรณ์ และสามารถติดต่อกับแขวงอื่นได้สะดวก เผ่าหลักในละมามได้แก่เผ่าฮาร์ก (ฮาลัก ตามลำเลียงลาลุ่ม) ส่วนเผ่าส่วย และละเวนอพยพจากพื้นที่ทางเหนือของแขวงสาละวันและที่ราบสูงบอละเวน เข้ามาอยู่ในเขตเมืองท่าแดง ชนเผ่าทั้ง ๓ เผ่านี้ได้ติดต่อและดำเนินวิถีชีวิตใกล้ชิดกับลาลุ่มมาเป็นเวลานาน จึงมีรูปแบบการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมที่เห็นได้ว่าประสมกลมกลืน วัฒนธรรมลาลุ่มเข้ามาแทนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ก็ยังมีร่องรอยวัฒนธรรมเดิมปรากฏอยู่

ในเมืองละมามยังมีชนเผ่าเล็ก ๆ คือ เผ่าละวี ซึ่งรัฐให้อพยพโยกย้ายมาจากถิ่นที่อยู่ห่างไกลทุรกันดาร เพื่อให้มีพื้นที่ทำกิน มีความมั่นคงปลอดภัย และมีโอกาสได้รับความเจริญก้าวหน้าของโลกปัจจุบัน รวมทั้งเผ่าตะโอยส่วนหนึ่งที่อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองท่าแดง ตามนโยบายเดียวกันและในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

ชนเผ่าเหล่านี้มีความคิดความเชื่อและวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่มีลักษณะเด่นเป็นแกนหลักซึ่งคล้ายคลึงกัน แต่ก็มี ความแตกต่างกันในรายละเอียด อันเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และความสัมพันธ์ติดต่อกันระหว่างชุมชน

นิทานกำเนิด : มนุษย์และเผ่าพันธุ์

นิทานกำเนิด (myth of origin) เป็นนิทานประเภทสำคัญที่นอกจากจะเป็นเรื่องของจินตนาการเก่าแก่โบราณของกลุ่มชนแล้ว ยังสะท้อนความคิดความเชื่อ วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของกลุ่มชนเจ้าของเรื่องนั้นด้วย นิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ที่สืบทอด

กันมา มักสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ดั้งเดิมของกลุ่มชน แต่ก็เชื่อว่าทุกกลุ่มจะมีตำนานกำเนิดของตน บางครั้งเรื่องเล่ามุขปาฐะก็สูญหายไป หรือกระแสวัฒนธรรมของกลุ่มที่ใหญ่กว่าเข้ามาปะปนจนเรื่องดั้งเดิมแปรเปลี่ยนไป บางครั้งกลุ่มชนเล็ก ๆ ก็รับเอาเรื่องเล่าของกลุ่มที่มีอิทธิพลวัฒนธรรมสูงกว่าเข้ามาเป็นเรื่องของตนเอง

ในการรวบรวมข้อมูลประเพณีนิทานหรือเรื่องเล่ามุขปาฐะของชนเผ่าต่าง ๆ ในแขวงเซกอง (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๓) ปรากฏว่ามีเรื่องเล่าที่จัดอยู่ในประเพณีนิทานกำเนิดมนุษย์ รวม ๔ เรื่อง เป็นเรื่องของเผ่าตะเรียง ๑ เรื่อง กะตุ ๑ เรื่อง (๒ สำนวน) เผ่าตะวีว ๑ เรื่อง และเผ่าดักกิง ๑ เรื่อง ทั้ง ๔ เรื่องนี้เล่าถึงการก่อกำเนิดของมนุษย์หลังจากน้ำท่วมโลก นอกจากนั้นยังมีนิทานกำเนิดเผ่าและการตั้งถิ่นฐานของเผ่าจะต้อง ละวี แย็ย และละะ ซึ่งมีเรื่องราวของกำเนิดมนุษย์เชื่อมโยงอยู่กับการเล่าความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ การอพยพโยกย้ายและการตั้งถิ่นฐาน เรื่องราวทั้งหมดนี้สืบเนื่องผ่านการถ่ายทอดและรับรู้ของชนเผ่าเจ้าของเรื่องนั่นเอง

นิทานแม่ย่ากับหมาถึก

นิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์^๑ ของชนเผ่าตะเรียง กะตุ ตะวีว และดักกิง ซึ่งเล่าโดยผู้ที่เป็นชนเผ่าเจ้าของนิทาน^๒ มีดังนี้

นิทานตะเรียง เรื่อง คนเกิดจากหมา

ในสมัยก่อน นู๋ย่าตายยายเคยเล่าว่า เกิดมีน้ำท่วมหลากแผ่นดิน

^๑ นิทานที่นำมาบันทึกในรายงานการวิจัย มีต้นฉบับสำนวนเดิมเป็นการบันทึกเสียงของชนเผ่าเจ้าของเรื่อง ผู้ช่วยวิจัยซึ่งเป็นชนเผ่านั้น บันทึกไว้เป็นภาษาลาวกลุ่มด้วยตัวอักษรลาว และผู้วิจัยถ่ายทอดเป็นตัวอักษรและอักษรวิจิตรภาษาไทยเพื่อใช้ในงานวิจัย แต่ละขั้นตอนมีการสอบถามความถูกต้องร่วมกันระหว่างผู้เล่าเรื่อง ผู้ช่วยวิจัยและผู้วิจัย

^๒ นิทานเผ่าตะเรียง ผู้เล่าคือ ท้าวแสงพา บุณทะงัน ผู้ช่วยวิจัย รัฐกรห่องการແຂ່ງຂາວและวัฒนธรรมบ้านดักจิง เมืองดักจิง

นิทานเผ่าตะวีว ผู้เล่าคือ ท้าวบุญวัน ผู้ช่วยวิจัย รัฐกรห่องการອຸດຸນິມ สำนักรเมืองละมาม

นิทานเผ่ากะตุ สำนวนที่ ๑ ผู้เล่าคือท้าวจันสอน พมสะหวัน ประธานแนวโฮม สำนักรเมืองกะลิม

นิทานเผ่ากะตุ สำนวนที่ ๒ ผู้เล่าคือ ท้าววิพอน จออาสาน รัฐกรห่องการວັດນຸນຮຸນ สำนักรเมืองละมาม

นิทานเผ่าดักกิง ผู้เล่าคือ ท้าวคำวัน พันเงินมา ผู้ช่วยวิจัย รัฐกรห่องการກຳລັງ สำนักรเมืองดักจิง

หมดทั่วโลก ยังแต่ผู้กะเสียน (เทวดา ?) บ่ได้ท่อม ส่วนมนุษย์ยังเหลือคน กับหมาเท่านั้น คนเป็นผู้หญิง หมาเป็นหมาถึก ฉะนั้น ในการทำมาหากิน นับมือได้พบความยุ่งยากหลายอย่าง เพราะอาหารการกินอยู่เครื่องมือ เครื่องใช้ก็บ่มี ส่วนไฟก็อยู่ห่างจากภูกองกิ่งหลาย อยู่ผู้กะเสียน สีเอาไฟ นั้นก็พบความยุ่งยาก หมากับคนจึงปรึกษากันว่า ให้หมานั้นไปเอาไฟจาก ผู้กะเสียน หมาบ่รู้จักว่าจะไปเอาประการใด คนจึงบอกว่าให้หมานั้นไป คาบหม้อดวงน้อยไปไว้ไฟ หมาจึงตัดสินใจลุยน้ำไปเอาไฟจากผู้กะเสียน จนฮอดผู้หญิงคนนั้น

ต่อมาหลายมือหลายวัน น้ำก็บกแห้งลง หมากับคนจึงเสาะหา ของกินด้วยความลำบาก แล้วจากนั้น คนจึงปรึกษากับหมาว่า ปีน้าจะ กินหยั่ง หมากม่กั้หล่นเหยี่ยวแห่งหมด เก็บกินหมด หมากับขีตบ ทาก ก็ได้พบคนกับหมาปรึกษากันอยู่ในนั้น ทากก็เลยถามว่าพวกเจ้าปรึกษากัน หยั่งน้อ หมากับคนตอบว่าวิธีหากินหายาก ซิเฮ็ดหยั่งกิน ทากตอบว่าก็ บ่ยาก ตัวรู้จักมากที่คนกับหมากินได้ แข็งแอง หมากินได้ คนกินได้ วัว ควายเปิดไก่อ้กินได้ คนกับหมาจึงถามว่ามันมีอยู่ใส ทากบอกว่ามันมีอยู่ บ่อนบู้ ลมพัดแอง คนกับหมาไปบ่ได้ ก็เลยไปจ้างทาก ให้เจ้าช่วยข้อยแน ทากก็ไปได้เม็ดข้าวสับ ไปเทือที่สองได้เม็ดข้าวเต็ม ทากกะถามว่าเจ้าต้อง จ้างเฮาด้วยเลือด ๒ ถ้วย ข้อยจะเอาเม็ดข้าวให้ ๒ เม็ด จนถึงปัจจุบันจึง ได้ปลูกข้าว มีข้าวสับและข้าวเต็ม ทากกะถามว่าใสละเลือดที่จ้าง ก็ได้ ถ้วยเดียว เพราะได้เม็ดข้าวสับมาเม็ดหนึ่ง ทากก็บอกว่าไม่ได้สัญญาไว้ว่า ตัวสับบ่เอา คนจึงว่าเจ้าต้องติดหนี้ตัวเอง เลือดถ้วยหนึ่ง ปัจจุบันทากจึง กินเลือดคนเรื่อยมา

ส่วนคนกับหมาเป็นคู่เมียผัวกัน ฉะนั้น มาถึงเดี๋ยวนี๊ เผ่าตะเรียงจึง ถือว่าคนเกิดจากหมา “ตาจอ ย่ารอด” จนปัจจุบัน บางคนก็ไม่กินหมา โดยเฉพาะหมอดู ไม่กินหมา

นิทานตะริว เรื่อง มนุษย์เกิดขึ้นมา

อดีตในโลกนี้มีหมาตัวหนึ่ง มีแม่หญิงผู้หนึ่ง กับไฟบ่มี จะใช้กับมี

แม่หญิงบอกให้หมาเถิกลอยไปเอาไฟมาจากดงผีป่าช้า หมาก็ลอยไปเอากับมาถึงน้ำไฟก็มอด คิดวิธีใดหนอจะเอามาบให้ไฟมอด แม่ันคิดออกแล้ว ให้เจ้าในอุ้ ให้เจ้าอดปากอุ้บให้น้ำเข้า หมาก็ลอยไปเอาครั้งที่สอง หมาทำตามแม่หญิงสั่งให้มัน จึงได้ไฟ

แต่นั้นมาแม่หญิงกับหมาเถิกนั้นเป็นผัวเมีย ได้ลูกผู้หนึ่งเป็นผู้ชาย ลูกชายใหญ่เดินได้แล้ว แม่บอกให้ลูกว่า ลูกเอียบอกพ่อมากินข้าว ลูกถามแม่ว่า แม่เอียบ อยู่ใผ่พ่อช้อย แม่บอกว่าอยู่นอก ลูกว่าใผ่ บ่เห็น อยู่นอกนี้เห็นหมาหนาแม่ แม่ตอบว่า ไตนั้นแหละพ่อเจ้า จากนั้นหลายปีลูกก็ใหญ่ขึ้นมาแล้ว ในมื่อหนึ่งบอกพ่อไปซุดตัวหมู พ่อซุดเล็กแล้ว เห็นพ่อเข้าไปซุด เขาก็เอาดินถมรู หมาตัวนั้นก็ตายในรูเลย ลูกชายนี้ก็เป็นผัวกับแม่ของตน และขยายหลายคน ในปัจจุบันจึงเผ่าตระกูลในสมัยสูง ที่เกิดก่อนหมู

นิทานกะตุ (สำนวนที่ ๑) เรื่อง คนกะตุมาแต่ไหน

มาจากภูกองกิง เมืองดักจิง มาจากแม่ย่ากับพ่อบุหมา สมัยลบล้างโลกครั้งที่ ๑ คนตายหมด เหลือภูกะเต มีคนอยู่ มีแม่ย่าผู้หนึ่ง ผู้อยู่ภูกองกิง และหมาเถิก เห็นไฟอยู่ภูกะเต บรูว่ามีคนหรือเปล่า ยากับหมาก็เบิ่งว่าเป็นไผ่ แม่ย่าก็บอกให้หมาลอยไปเอาไฟ หมาก็ลอยน้ำไปเอาไฟคาบมาจากภูกะเต คาบมาได้ครึ่งทางไฟก็มอด ต้องกลับไปเอา สามครั้งก็ไม่ได้ ครั้งที่ ๔ จึงหาวิธีการเอาน้ำเต้ามา เอาขี้ดินใส่น้ำเต้า เอาไฟใส่น้ำเต้า เอาขี้เถ่าใส่ ถ่านไฟใส่ คล้องคอลลอยมาภูกองกิง ก็ได้ไฟมา แม่ย่าก็เลยเอามาผูกเป็นผัว น้ำก็ลดลง ๆ แม่ย่ากับท้าวหมาก็อยู่เป็นผัวเมีย ออกลูกมาเป็นหมา ต่อมาออกเป็นคน ต่อมาออกเป็นหมา สลับกันไปเรื่อย ๆ อ้ายน้องเอี้ยยทั้งหมดก็เอากัน มีลูกหมาลูกคนสลับกัน จนได้เป็นบ้าน ...

(เนื้อหาต่อจากนี้ เป็นนิทานเกี่ยวกับการอพยพโยกย้ายถิ่นของเผ่ากะตุ ซึ่งผู้เล่าเล่าต่อเนื่องกัน)

นิทานกะตุ (สำนวนที่ ๒) เรื่อง กะตุสิงจอไม่กินหมา

สมัยก่อน สิงตัวหมา (ต้นตระกูล) เกิดมาได้ห้าพันปี เกิดน้ำท่วม

แผ่นดินหมด มีเหลืออยู่เพียง ๒ หน่วยภู ภูหนึ่งมีไฟ อีกภูมีคนกับหมา คนมองดูตอนกลางคืนเห็นว่าอีกภูหนึ่งมีไฟ ก็อยากไปเอาไฟแต่ไปไม่ได้ เพราะเป็นผู้หญิง แต่หมาเป็นหมาถึก (ตัวผู้) จึงขอให้หมาไปเอาไฟ หมาก็ไปอีกที่ภูหนึ่ง เอาไฟมัดปลายหางมาให้ ภูนี้จึงมีไฟได้ใช้ หมากับคนก็ไ้เป็นผัวเมียกัน ลูกที่เกิดจึงใส่ตระกูลช้างพ้อ เรียกว่า สิงจ่อ สืบเผ่าพันธุ์แพร่หลายต่อมา คนในตระกูลสิงจ่อนี้จึงไม่กินหมา เพราะเป็นต้นตระกูล

นิทานดักกั เรื่อง น้ำท่วมโลก

... ท่วมเต็มไปหมด เหลือแต่ภูกะเต กับภูกองกิง น้ำไม่ท่วม มีคนอยู่ที่ภูกะเตจุดหนึ่ง มีอยู่ภูกองกิงจุดหนึ่ง มีหมาอยู่ภูกองกิงกับคน มีไฟอยู่ที่ภูกะเต คนที่ภูกองกิงอยากได้ จึงให้หมาไปเอา หมาก็ไปเอา ถึงภูกะเตเรียกขอไฟ คนก็เอาดุ้นไฟผูกคอหมาไป หมาว่ายน้ำกลับมา ไฟก็มอด หมาก็กลับไปอีก คนก็เอาไฟใส่ในกระบอก มัดใส่หมา หมาว่ายน้ำกลับมา คนที่ภูกองกิงเอาออกมาทำไม่เป็น หมากร้องว่า ตมอ ปลา บัดก็เอาเหล็กไฟมาตีกัน เอาฝ่ายมาใส่ตรงเปลว หมากร้องอีก คนก็เอาไม้แปกมาใส่ไฟ จุดไฟติด ทำกินได้ แล้วคนกับหมาก็ได้เอากันเป็นผัวเมีย มีลูกมีหลานต่อกันมา ...

นิทานทั้ง ๔ เรื่อง (๕ ลำนวน) นี้ มีเนื้อเรื่องในทำนองเดียวกัน ต่างกันที่รายละเอียดซึ่งผู้เล่าใส่เข้ามาประกอบเรื่องหลัก หรือเล่าขยายออกไป หรือนำนิทานเรื่องอื่นมาต่อเนื่องความ เนื้อเรื่องที่เกิดจากวิธีการเล่านี้อาจศึกษาตามทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน ซึ่งเป็นทฤษฎีหลักทฤษฎีหนึ่งของการศึกษานิทานชาวบ้านในสาขาวิชาคติชนวิทยา โดยพิจารณาจากพื้นที่ดั้งเดิมของกลุ่มชน ว่าอยู่ในเขตใด มีพื้นที่หรือเส้นทางติดต่อกันหรือไม่ อย่างไร ตลอดจนตัวผู้เล่าในปัจจุบันมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชนอื่นอย่างไร มีการติดต่อหรือถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างกันและกันอย่างไร

นิทานทั้ง ๕ ลำนวนนี้มาจากกลุ่มชนเผ่าที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่บนภูดอยสูง คือเมืองดักจิงและเมืองกะลิม มีสภาพแวดล้อมคล้ายคลึงกัน อยู่ห่างไกลจากบริเวณพื้นที่ราบอันเป็นเขตพื้นที่ของลาวลุ่ม ซึ่งน่าจะเป็นเหตุให้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของลาวลุ่มแผ่ไป

ไม่ถึง นิทานเหล่านี้จึงไม่มีอนุภาคหลักเกี่ยวกับน้ำเต้าปองอันเป็นอนุภาคหลักของนิทานกำเนิดมนุษย์ของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลไท-ลาว แต่มีอนุภาคน้ำท่วมโลกเป็นอนุภาคนำเรื่อง และต่อด้วยอนุภาคหลักเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคน (ผู้หญิง) กับหมา (ตัวผู้) ซึ่งถือเป็นบรรพบุรุษของเผ่า ปัจจัยอีกประการน่าจะมาจากด้านภาษา เนื่องจากเผ่าตะเรียง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร สาขาขัณฑ์ริก^๓ ส่วนกะตุ ตะวีว และดักกัง พูดภาษาตระกูลมอญเขมร สาขากะตุอิ กจึงอาจสรุปในเบื้องต้นว่านิทานกำเนิดมนุษย์ของชนเผ่าทั้ง ๔ กลุ่มนี้ แพร่หลายอยู่ในพื้นที่แถบนี้ก่อนที่จะมีการติดต่อกับสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ เช่น ลาว ไท และกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มในเวียดนาม ซึ่งอยู่ในเขตแดนต่อเนื่องกัน และด้วยความทระกูลทางไกลของพื้นที่ ทำให้ไม่มีการติดต่อกับเผ่าอื่น ๆ ที่พูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมรเช่นเดียวกัน เช่น เผ่าเยฮู ซึ่งพูดภาษามอญ-เขมร สาขาขัณฑ์ริก เผ่าละและจะต้อง ซึ่งพูดภาษามอญ-เขมร สาขากะตุอิ เผ่าเยฮู ละ และจะต้อง จึงไม่มีนิทานกำเนิดมนุษย์ในลักษณะเดียวกัน อย่างไรก็ตาม โครงการวิจัยมีข้อจำกัดในด้านการแสวงหาผู้เล่านิทานและเวลาในการสืบค้นข้อมูลในพื้นที่ห่างไกลดังกล่าว จึงรวบรวมข้อมูลนิทานกำเนิดมนุษย์ได้เพียง ๔ เรื่อง ๕ ส่วน

บทวิเคราะห์เหตุการณ์หลักและอนุภาค

การวิเคราะห์นิทานกำเนิดมนุษย์และกำเนิดเผ่าพันธุ์ทั้ง ๔ เรื่อง เริ่มจากการจำแนกเหตุการณ์ (Trait) และอนุภาค (Motif) ดังนี้

เหตุการณ์หลัก

เหตุการณ์หลักที่ปรากฏในนิทานทั้ง ๕ ส่วนวน ได้แก่

ก. การกล่าวถึงสภาพโลก

ข. การแสวงหาไฟเพื่อดำรงชีวิต

^๓ การกำหนดตระกูลภาษาของชนเผ่าในโครงการวิจัยนี้ อ้างอิงจากรายงานการวิจัยด้านภาษา ของรองศาสตราจารย์ ดร. วีระพันธุ์ เหลืองทองคำ หัวหน้าโครงการ ภาษาและวัฒนธรรมของชนเผ่าในแขวงเซกอง สปป.ลาว เพื่อเป็นความรู้พื้นฐานในการวิจัยและพัฒนา (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๓) สนับสนุนโครงการโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ค. การเกิดลูกหลานของมนุษย์

เหตุการณ์หลักดังกล่าว มีรายละเอียดต่างกันไปเล็กน้อยในแต่ละสำนวน คือ ในขณะที่ทุกสำนวนบรรยายการเกิดน้ำท่วมโลก มีอยู่ ๓ สำนวนที่บรรยายว่าเหลืออยู่เพียงภู ๒ ภู สำนวนของตะเรียงบรรยายว่า มี ๑ ภู และมีผู้กะเสียน (ที่ไม่ได้อยู่บนภูนั้น โดยมีนัยว่าเป็นเทวดาหรือผู้อยู่บนฟ้า) และสำนวนของตะริ้วไม่กล่าวถึงภู แต่บอกว่ามีไฟอยู่ที่ดงผีป่าช้า ต้องข้ามน้ำไปเอามา เนื่องจากการเลือกพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่กำหนดพื้นที่การฝังศพให้อยู่บนพื้นที่สูง หรืออย่างน้อยต้องเลือกให้พ้นน้ำ เช่นเดียวกับการเลือกที่ตั้งเรือนอยู่อาศัย ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่าสิ่งมีชีวิตที่จะรอดพ้นจากเหตุการณ์น้ำท่วมโลก ต้องอยู่บนพื้นที่สูง หรือพื้นที่ที่เป็นภูดอย ส่วนเหตุการณ์ต่อมาคือการแสวงหาไฟเพื่อดำรงชีวิตนั้น มีรายละเอียดส่วนใหญ่ตรงกัน คือ หมาเป็นผู้ไปเอาไฟมา ส่วนวิธีการนั้นแตกต่างกันบ้างแต่ก็แสดงถึงความยากลำบากก่อนที่จะได้ไฟมา สำนวนนิทานของดักกัสมิรายละเอียดว่า เมื่อได้ไฟมาแล้ว คน (ผู้หญิง) ไม่รู้วิธีก่อไฟ หมาเป็นผู้บอกวิธีให้จึงก่อไฟได้สำเร็จ ส่วนนิทานสำนวนของตะเรียง มีเรื่องของทากและการแสวงหาเมล็ดข้าวมาแทรก มีลักษณะเป็นนิทานอธิบายเหตุ (explanatory tale) ที่แทรกเข้ามา

เหตุการณ์ช่วงสุดท้ายที่เป็นเหตุการณ์หลักของเรื่องคือการกล่าวถึงคน (ผู้หญิง) กับหมาถึก (ตัวผู้) ได้เป็นผัวเมียกัน และมีลูกหลานสืบทอดต่อมานั้น ทุกสำนวนกล่าวเพียงสั้น ๆ ยกเว้นสำนวนของตะริ้วที่ระบุว่าลูกคนโตเป็นผู้ชายและเป็นผู้ทำให้พ่อ (หมา) ตาย และลูกชายกับแม่มีลูกด้วยกันสืบต่อมา ส่วนสำนวนของกะตุ (สำนวนที่ ๑) เล่าว่าในระยะแรกมีลูกเป็นหมากับคนสลับกัน จนเมื่อมีการตั้งบ้านเรือนขึ้น จึงมีแต่ลูกที่เป็นคนสืบมา และสำนวนที่ ๒ ของกะตุเล่าขยายเรื่องตอนท้าย เพื่ออธิบายว่าลูกที่เกิดมาถือตระกูล (สิง) ข้างพ่อ และเนื่องจากพ่อเป็นหมา จึงใช้ตระกูลสิงจอก และไม่กินเนื้อหมา เพราะเป็นบรรพบุรุษดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม นิทานของชนเผ่าทั้ง ๑๓ เผ่า ไม่ค่อยมีการพูดถึงเรื่องของตระกูลหรือสิง เพราะกลุ่มชนเหล่านี้มีจำนวนน้อย และกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ จึงไม่ค่อยปรากฏว่ามีการจำแนกเป็นตระกูล แต่ระบุกลุ่มตามชื่อบ้าน เช่น กะตุบ้านกันดอน ตะเรียงบ้านดักจิง มะเมืองกะลิ้ม

เนื่องจากเหตุการณ์ในนิทานกำเนิดมนุษย์ทั้ง ๕ สำนวน ไม่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันมาก การวิเคราะห์จึงไม่เน้นเรื่องเหตุการณ์หลัก แต่จะวิเคราะห์ละเอียดในประเด็นอนุภาคของเหตุการณ์ในนิทานทั้ง ๕ สำนวน

อนุภาค

อนุภาคหลักในนิทานกำเนิดมนุษย์ ๕ ส่วนวน ได้แก่ อนุภาคน้ำท่วมโลก อนุภาคการแสวงหาไฟ อนุภาคบรรพบุรุษของมนุษย์

อนุภาคน้ำท่วมโลก

นิทานทั้ง ๕ ส่วนวนของกลุ่มชนเผ่า ๔ กลุ่ม บรรยายสภาพของโลกว่าเกิดน้ำท่วม อนุภาคน้ำท่วมโลก (Flood motif) นี้ ปรากฏแพร่หลาย ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังที่ Dang Ngheim Van นักคติชนชาวเวียดนาม รวบรวมไว้ถึง ๓๐๗ ส่วนวน (Dang Ngheim Van, 304-337, อ้างใน ศิราพร ณ ถลาง : ๒๕๓๙, ๔) และศิราพร ณ ถลาง เสนอไว้ในการศึกษาตำนานการสร้างโลกของคนไทย ว่า อนุภาคการสร้างโลกมีปรากฏในตำนานการสร้างโลกของคนไทยทุกกลุ่ม ยกเว้นตำนานของคนอีสาน แต่ในตำนานที่ Dang Ngheim Van รวบรวมไว้ มักจะเน้นเหตุการณ์ตอนที่น้ำท่วมโลก มากกว่าการสร้างโลก ส่วนตำนานของกลุ่มชาติพันธุ์ไท จะเน้นที่การอธิบายกำเนิดของมนุษย์ เพื่อที่จะเล่าว่ามนุษย์เกิดขึ้นหรือสืบเผ่าพันธุ์มาอย่างไร จึงมักกล่าวไว้เพียงลอย ๆ ในตอนเริ่มเรื่อง ว่าไฟไหม้โลก หรือน้ำท่วมโลก และได้เน้นถึงการจำแนกหรือกำเนิดกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มากนัก นอกจากที่มีอยู่ในตำนานของลาว ไทดำ ไทขาว ซึ่งศิราพร เห็นว่าน่าจะรับอิทธิพลเรื่องน้ำเต่าปุงและกำเนิดชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาจากท้องถิ่นบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนบน (ศิราพร ณ ถลาง : ๒๕๓๙, ๘๖)

นิทานทั้ง ๕ ส่วนวนมีอนุภาคน้ำท่วมโลก ตรงกับอนุภาคในตำนานการสร้างโลกของคนไทย คือ เล่าถึงสภาพโลกว่าเกิดน้ำท่วมใหญ่ โดยไม่เน้นสาเหตุของน้ำท่วมและวิธีการอพยพหลบภัย ซึ่งสืบเนื่องไปถึงการที่ไม่มีอนุภาคน้ำเต่าปุง อันเป็นแหล่งกำเนิดร่วมของมนุษย์หลายเผ่าพันธุ์ ก่อนที่จะออกมาสู่โลกหลังน้ำท่วม การกล่าวถึงน้ำท่วมจึงเป็นการกล่าวเริ่มเรื่องเพียงลอย ๆ เท่านั้น

ประเด็นสืบเนื่องหลังจากน้ำท่วม คือเรื่องของพื้นที่ที่พ้นจากภัยน้ำท่วม และทำให้มีสิ่งมีชีวิตเหลือรอดอยู่ได้ นิทานกล่าวเพียงสั้น ๆ ว่ามีภูเป็นพื้นที่สูงพ้นน้ำ ทำให้คนและหมารอดตาย ส่วนวนนิทานของกะตู่และดักกักล่าวถึงภู ๒ แห่ง คือ ภูกองกั้งและภูกะเต ซึ่งมิอยู่ในพื้นที่จริงของท้องถิ่น ทั้งนี้ชื่อของภูอาจมาจากนิทาน หรือผู้เล่านิทานใช้ชื่อภูตามที่มีอยู่จริง (ซึ่งในการรวบรวมข้อมูล ไม่สามารถสืบค้นได้) นิทานส่วนวนของ

ตะเรียงเล่าว่า มีภูที่เหลือคนคนเดียวกับหมาหนึ่งตัว แต่ไฟนั้นอยู่ที่ผู้กะเสียน ท้าวแสงพา ซึ่งเป็นผู้เล่าอธิบายว่า ผู้กะเสียนหมายถึงเทวดาหรือผู้ที่อยู่บนฟ้า ส่วนสำนวนนิทานตะเรียงเล่าว่ามีคนกับหมารอดชีวิต โดยมีไฟอยู่ที่ตงผีป่าช้า ซึ่งตามวิถีชีวิตของชนเผ่า ป่าช้าหรือพื้นที่ของคนตายจะอยู่แยกออกไปจากบริเวณชุมชน แต่ไม่ไกลจากที่อยู่ของคนเป็น

เนื้อความที่เล่าถึงการอยู่รอดนี้เห็นได้ว่า เล่าตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงตามธรรมชาติ และเล่าเพียงสั้น ๆ อันเป็นลักษณะทั่วไปของตำนาน (myth) หรือนิทานกำเนิด (myth of origin) ว่า เหลือแต่คนผู้หนีภัยกับหมาตัวผู้ โดยไม่อธิบายว่าเหตุใดจึงเหลือรอดอยู่เพียงเท่านี้ หรือรอดได้อย่างไร ในขณะที่นิทานกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่ที่ซับซ้อนมากกว่ามักจะมีคำอธิบายหรือบอกเล่าสาเหตุและวิธีการรอดชีวิตไว้ด้วย

เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลของการศึกษาด้านการสร้างโลกของคนไท เห็นได้ว่า อนุภาคหลักเรื่องน้ำท่วมโลกในนิทานกำเนิดของกลุ่มชนเผ่าทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ใกล้เคียงกันกับ อนุภาคน้ำท่วมโลกของกลุ่มชาติพันธุ์ไท

อนุภาคการแสวงหาไฟ

เมื่อนิทานเล่าว่า หลังจากน้ำท่วมโลก สิ่งมีชีวิตที่เหลือรอดคือคนกับหมา ปัญหาที่ตามมาคือความพยายามที่จะดำรงชีวิตต่อไป ซึ่งทุกสำนวนเน้นตรงกันว่า ต้องแสวงหาไฟเพื่อให้ดำเนินชีวิตได้ ไฟมีอยู่แล้วแต่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ที่คนกับหมารอดชีวิต การไปหาไฟเอามาใช้ต่อชีวิตจึงเป็นอนุภาคหลักต่อเนื่อง ความน่าสนใจของอนุภาคนี้คือการที่คนให้หมาเป็นผู้ล่อย (ว่าย) นำ ไปเอาไฟมา

นิทานตะเรียง ให้หมาไปเอาไฟจากผู้กะเสียน หมาจึง
ตัดสินใจล่อยนำไปเอาไฟ...

นิทานตะเรียง แม่หญิงบอกให้หมาเอากล่อยไปเอาไฟ

นิทานกะตู่ (สำนวนที่ ๑) แม่ย่าก็บอกให้หมาล่อยไปเอาไฟ

นิทานกะตู่ (สำนวนที่ ๒) จึงขอให้หมาไปเอาไฟ

นิทานดักกั จึงให้หมาไปเอาไฟ

แม้แต่ในสำนวนของตะเรียง ซึ่งไม่ได้กล่าวว่าไฟอยู่ที่ภูอีกแห่งหนึ่ง แต่อยู่ที่ตงผีป่าช้า ก็เล่าว่าหมาต้องล่อยนำไปเอาไฟ แสดงว่ามีพื้นที่ที่เป็นน้ำกั้นอยู่ระหว่างพื้นที่ของผู้รอดชีวิตกับพื้นที่ที่มีไฟ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ชีวิตรอดต่อไป ความสามารถของคน

กับหมาในนิทานนี้จึงเน้นที่หมาสามารถจะข้ามน้ำไปเอาไฟมาให้คน ทั้งนี้อาจตีความว่า คนว่ายน้ำไม่ได้ หรือว่ายน้ำได้ไม่เก่งเท่าหมา ในความเป็นจริงนั้น ชนเผ่าเจ้าของนิทานล้วนเป็นผู้อยู่บนภูคอย แหล่งน้ำในบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานมักเป็นห้วยหรือลำธารขนาดเล็ก คนเหล่านี้จึงว่ายน้ำไม่เก่งและสะท้อนสภาพชีวิตจริงของตนออกมาในนิทาน หรืออาจตีความว่า ในนิทานทุกเรื่องคนเป็นนาย เป็นผู้ออกคำสั่งให้หมาไปเอาไฟ หมาเป็นผู้ปฏิบัติตามหรือผู้รับใช้ แต่หมาก็ไม่รู้ว่าจะไปเอาไฟมาได้อย่างไร คนเป็นผู้บอกวิธีการให้ ในสำนวนของเตเรียง คนบอกให้หมาคาบหม้อดวง (ใบ) น้อยไปใส่ไฟ สำนวนตะรือเล่าว่า ครั้งแรกที่ไม่เอาไฟ ไฟดับก่อนมาถึง คนจึงบอกให้หมาเอาไฟใส่ในอุ้ง (ภาชนะจักสานแบบหนึ่ง) และอัด (ปิด) ปากอุ้ง ไม่ให้น้ำเข้า สำนวนกะตุ่เล่าว่าไปเอาไฟ ๓ ครั้งไม่สำเร็จ ครั้งที่สี่จึงให้น้ำเต้าใส่ดิน ขี้ดินหรือขี้เถ้า แล้วเอาถ่านไฟใส่ ส่วนสำนวนดักกังเล่าว่า ครั้งแรกเอาตุ่นไฟ ผูกคอหมา ไฟก็ดับ จึงให้เอาไฟกระบอก (ไม้ไผ่ ?) ผูกคอหามา เมื่อคนกับหมาได้ไฟมาแล้ว ชีวิตก็อยู่รอดต่อไป คนกับหมาจึงได้เป็นผัวเมียกัน และกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ (ชนเผ่า) ต่อมา

อนาคตบรรพบุรุษคู่แรก

เหตุการณ์ในตอนแสวงหาไฟ เกี่ยวโยงมาถึงเหตุการณ์หลักช่วงสุดท้าย คือ คนผู้หญิงกับหมาถูก ให้กำเนิดลูกหลานเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์สืบต่อมา แม้นิทานทั้ง ๕ สำนวนจะไม่ได้เน้นชัดเจนว่า เหตุใดคนกับหมาจึงเป็นผัวเมียกัน และให้กำเนิดลูกหลานได้ มีสำนวนของกะตุ่สำนวนที่ ๑ เท่านั้นที่เล่าว่า ... ก็ได้ไฟมา แมยาก็เลยเอาหมาผูกเป็นผัว... แต่นิทานอีก ๔ สำนวนก็มีนัยว่า เพราะหมาไปเอาไฟมาให้ ทำให้ชีวิตอยู่รอด หมาซึ่งมีสถานะต่ำกว่าหรือเป็นผู้รับใช้ จึงได้กลายเป็นคู่ของคน และเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ ต่อมา ในการสัมภาษณ์ผู้บอกข้อมูล ผู้วิจัยไม่มีเวลาและโอกาสที่จะสอบถามผู้บอกข้อมูลและคนอื่น ๆ ว่า คิดอย่างไรที่นิทานเหล่านี้เล่าว่าผู้หญิงรอดตายจากน้ำท่วมและมีหมาเป็นผู้ช่วย จนถึงมีความสัมพันธ์กับหมาและกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ อนึ่ง ประเด็นสำคัญที่การรวบรวมและสืบค้นข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ยังขยายไปไม่ถึง คือ การมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ทั้งที่เป็นกลุ่มชนเผ่าที่พูดภาษามอญ-เขมรและกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลอื่น เช่น กลุ่มลาลุ่มที่พูดภาษาตระกูลไท-ลาว หรือกลุ่มเวียดนามที่เขตพื้นที่ใกล้เคียงกัน

อนุมานหลักที่ว่าบรรพบุรุษของมนุษย์ (ตามนิทานชนเผ่าทั้ง ๔ เผ่า) ที่เป็นคนผู้หญิงกับหมาตัวผู้^{*} ไม่พบในตำนานการสร้างโลกของคนไทย แต่มีอนุภาคที่ใกล้เคียงกันในตำนานของเผ่าพันธุ์เย้า ซึ่งกล่าวถึงเย้า ๑๒ แซ่หรือ ๑๒ ตระกูล ในตำนาน เกียเซินป๊อง หรือกัวซานป่าง^{*} ตำนานเกียเซินป๊องกล่าวว่า บรรพบุรุษของเผ่าพันธุ์เย้าเป็นคนผู้หญิงกับหมา (ชน) ห้าสี และคนผู้หญิงนั้นเป็นธิดาของกษัตริย์อื่น ที่ได้รับความช่วยเหลือจากหมาห้าสีจนมีชีวิตรอดได้ ทั้งตำนานของเย้าและนิทานชนเผ่าไม่ได้กล่าวว่าคนและหมาในเรื่องเป็นบรรพบุรุษของมนุษยชาติ แต่มีนัยว่าเป็นบรรพบุรุษของเผ่าตน เห็นได้ว่านิทานเหล่านี้ประสงค์จะกล่าวถึงกำเนิดของเผ่าพันธุ์และบรรพบุรุษของตนเป็นสำคัญโดยไม่พยายามโยงความสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น เผ่าพันธุ์อื่น หรือขยายความว่าบรรพบุรุษของตนเป็นบรรพบุรุษร่วมกันของมนุษยชาติ

อย่างไรก็ตาม มีตำนานกำเนิดเผ่าเย้าอีกกลุ่มหนึ่งเรื่อง นิทานฟูเฮย-เซี่ยหมุย ซึ่งมีหลายสำนวนและยังแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน นิทานฟูเฮย-เซี่ยหมุยเล่าถึงเด็กชายหญิงที่เป็นพี่น้องกันและรอดชีวิตจากน้ำท่วมโดยอาศัยน้ำเต้าเป็นที่หลบภัย ต่อมาเด็กชายหญิงคู่นี้จึงได้แต่งงานกัน และกลายเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ทั้งหลาย ในเรื่องนี้จึงมีอนุภาคของน้ำเต้าประกอบเป็นอนุภาคหลักด้วย ฟูเฮย-เซี่ยหมุยบางสำนวนเล่าว่า ฝ่ายหญิงคลอดลูกออกมาเป็นผลน้ำเต้า แล้วเนื้อและเมล็ดของน้ำเต้าจึงแพร่ขยายเป็นมนุษย์กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ คล้ายกับอนุภาคน้ำเต้าปุงในตำนานการสร้างโลกของคนไทย จะเห็นได้ว่าอนุภาคเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นชุด ส่งผลถึงการตีความหมายที่เป็นแก่นเรื่องหลักของนิทานแต่ละกลุ่ม กล่าวคือ ในกรณีที่นิทานกำเนิดมนุษย์มีอนุภาคน้ำเต้า (หรือน้ำเต้าปุง) จะสัมพันธ์กับนัยที่ระบุกำเนิดของมนุษย์โดยรวม หรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีกำเนิดเดิมร่วมกัน โดยมีการจำแนกกลุ่มเผ่าพันธุ์ที่ออกมาจากน้ำเต้า ส่วนกรณีของนิทานกำเนิดมนุษย์ที่เน้นเฉพาะกลุ่มหรือเผ่า จะไม่มีอนุภาคหลักเรื่องน้ำเต้าเข้ามาเกี่ยวข้อง

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือ ตัวละครของนิทานกำเนิดมนุษย์หรือ

^{*} ผู้ที่สนใจเรื่องตำนานของเผ่าพันธุ์เย้า อาจอ่านเพิ่มเติมได้จาก เกียเซินป๊อง (กัว ซาน ป่าง) หนังสือเดินทางข้ามเขตภูเขา ในชุดรายงานการวิจัยของโครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของเย้าไทยและเย้ากว๋างสี, คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ตำนานน้ำท่วมโลกและกำเนิดของกลุ่มชาติพันธุ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ Dang Nghiem Van รวบรวมมา รวมทั้งกลุ่มนิทานตำนานการสร้างโลกของอินเดียนแดง พบว่า ตัวละครที่เป็นสัตว์จะมีบทบาทในการสร้างโลก แต่ไม่ค่อยพบตัวละครลักษณะนี้ในตำนานการสร้างโลกของคนไท (ศิริพร ณ ถลาง ๒๕๓๙, ๘๖) ศิริพรตั้งข้อสังเกตว่า ตัวละครที่เป็นสัตว์และมีบทบาทในลักษณะนี้มักจะเป็นนิทานหรือตำนานของสังคมชุมชนที่เป็นชนเผ่า (tribal people) เช่น ม้ง มูเซอ อินเดียนแดง หรือชนเผ่าในแอฟริกา ชนพื้นเมืองเดิมในออสเตรเลีย ส่วนตำนานการสร้างโลกของคนไทมักกล่าวถึงผู้สร้างโลกที่เป็นแณหรือบรรพบุรุษมนุษย์ที่เป็นปู่สังกะสา یاสังกะสี หรือมีฉะนันก็เป็นเทวดา เพื่อเชื่อมโยงสถานภาพทางสังคมของผู้ปกครองที่ “สวรค์ลงมา” ส่วน Dang Nghiem Van กล่าวว่า “ถ้าเป็นตำนานของไทย ลาว เวียดนาม จาม มักจะมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้ปกครองทำให้ประชาชนของตนเชื่อว่า บรรพบุรุษของตนขึ้นปกครองเป็นลูกหลานของสวรค์” (Dang Nghiem Van, อ้างใน ศิริพร ณ ถลาง ; ๒๕๓๙, ๘๗) นิทานของชนเผ่าที่นำมาเล่านี้มีตัวละครในลักษณะที่ตรงกับข้อสังเกตดังกล่าวของศิริพร และอาจขยายความต่อเนื่องเมื่อเปรียบเทียบกับนิทานหรือตำนานของสังคมที่ใหญ่กว่าซับซ้อนกว่า ในสังคมที่ซับซ้อนนั้นมักจะเน้นว่าผู้ปกครองของตนสืบเนื่องมาจากเทพ เทวดา หรือฟ้าส่งมา และตัวละครมนุษย์เป็นผู้มีบทบาทหลัก ซึ่งสะท้อนความสำคัญของสถานภาพของบุคคลในสังคม

นอกจากนี้ หากเปรียบเทียบนิทานกำเนิดในกลุ่มชนเผ่ากับตำนานเกียเขินปึงของเย้า การที่บรรพบุรุษฝ่ายหนึ่ง คือ พ่อหรือฝ่ายชาย เป็นหมา อาจบ่งถึงนัยของความคิดความรู้สึกว่า เผ่าพันธุ์ของตนมีสถานภาพที่ต่ำต้อยกว่า หรือถูกเจอนไขของกลุ่มที่ใหญ่กว่ากดให้ต่ำลงเป็นระดับผู้รับใช้ ทั้งที่ความสามารถมีกำลังและมีบทบาทเป็นผู้ทำการให้สำเร็จ ส่วนประเด็นที่ว่า เหตุใดนิทานจึงมักระบุให้บรรพบุรุษฝ่ายชายเป็นหมาฝ่ายหญิงเป็นมนุษย์ อาจตีความว่าผู้เล่านิทานคิดตามข้อเท็จจริงที่เป็นธรรมชาติว่า ผู้หญิง (แม่) เป็นผู้ตั้งท้องและให้กำเนิด ลูกที่คลอดออกมามีความสัมพันธ์กับแม่โดยตรง จึงควรมีบุพการีหรือเผ่าพันธุ์เดียวกันกับแม่ คือเป็นมนุษย์ นิทานในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เล่าถึงแม่เป็นมนุษย์และพ่อเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ นั้น มีอยู่มากเรื่องและหลายสำนวน ที่พบมากคือลูกที่เกิดจากแม่เป็นมนุษย์และพ่อเป็นช้าง เช่น นางผมหอมลูกช้าง ซึ่งบางสำนวนจะมีรายละเอียดซับซ้อน เห็นได้ว่ารับเอาอนุภาคและตัวละครของนิทาน

ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใหญ่กว่าและซับซ้อนกว่า คือ ลาวลุ่ม แต่สำนวนของกลุ่มที่อยู่ห่างไกลมักมีเพียงอนาคตของการที่มนุษย์ (ผู้หญิง) มีลูกที่เกิดจากสัตว์ (ตัวผู้) และลูกนั้นเป็นมนุษย์ธรรมดา ในขณะที่นิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ใหญ่นั้นมักจะสร้างบุคลิกพิเศษหรืออำนาจพิเศษบางอย่างให้แก่ลูกที่เกิดจากแม่ที่เป็นมนุษย์กับพ่อที่เป็นสัตว์ ซึ่งก็โยงไปถึงข้อที่ว่าอนาคตความพิเศษนี้เกี่ยวพันกับความคิดเรื่องสถานภาพทางการปกครองหรือชนชั้นนั่นเอง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากนิทานที่นำมาศึกษามีจำนวนน้อย จึงไม่สามารถขยายรายละเอียดของการเปรียบเทียบเพื่อวิเคราะห์และตีความให้ชัดเจนได้

อนาคตที่ปรากฏเฉพาะในนิทานกำเนิดสำนวนของเผ่าตระกูล คือ เมื่อคนผู้หญิงและหมาเป็นผัวเมียกันแล้ว ก็มีลูกเป็นผู้ชาย ลูกไม่รู้ว่าใครเป็นพ่อ จนกระทั่งลูกโต เดินได้ พูดได้ แม่บอกให้ไปเรียกพ่อมากินข้าว ลูกถามว่าพ่ออยู่ไหน แม่บอกว่าอยู่ข้างนอก (บ้าน) ลูกบอกว่าเห็นแต่หมาตัวหนึ่ง แม่จึงบอกว่าหมาคือพ่อ ต่อมาเมื่อลูกโตและไปซุกดหาหมู (น่าจะเป็นหัวพีชชนิดหนึ่ง) กับพ่อ พ่อซุกดินลงไปจนลึก ลูกเลยเอาดินถมรูที่ซุก ทำให้พ่อตายอยู่ในรู แล้วลูกชายจึงมาได้แม่เป็นเมียและมีลูกสืบต่อมาเป็นคนตระกูล อนาคตลูกชายฆ่าพ่อและได้แม่เป็นเมียนั้น ตรงกับอนาคตนิทานกรีกเรื่องอิดิปัส (Oedipus) ที่เป็นตัวอย่างการวิเคราะห์นิทานแนวจิตวิเคราะห์ (psycho analytical approach) ซึ่งอธิบายปมเพศที่เรียกว่า Oedipus complex คือ ลูกชายมักจะมี ความผูกพันกับแม่และอิจฉาริษยาพ่อที่มีความสัมพันธ์กับแม่ นิทานไทยเรื่องพญางงพญาพาน มีแก่นเรื่องและโครงเรื่องตรงกับเรื่องอิดิปัส เช่นเดียวกับนิทานที่ปรากฏในดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งมีอนาคตหลักและโครงเรื่องอย่างเดียวกันนี้ การที่นิทานของเผ่าตระกูลมีอนาคตนี้ปรากฏอยู่ในนิทานกำเนิดเผ่าพันธุ์ของตน ทำให้น่าสนใจที่จะสืบค้นต่อไปว่า นิทานของเผ่าอื่น ๆ ในพื้นที่แถบนี้ หรือในกลุ่มชนเผ่าที่พูดภาษาตระกูลมอญ-เขมร จะมีอนาคตนี้ปรากฏอยู่บ้างหรือไม่ และในเผ่าตระกูลเอง นิทานเรื่องนี้มีความแพร่หลายหรือยังเป็นที่จดจำของคนในเผ่าอย่างไร มีสำนวนเล่าอย่างเดียวกันหรือแตกต่างกันไปอย่างไรบ้าง

อนาคตย่อยที่น่าสนใจอีกอนาคตหนึ่ง ปรากฏในนิทานของเผ่ากะตู่ สำนวนที่ ๑ ซึ่งเล่าว่าเมื่อคนผู้หญิงกับหมาถักได้เป็นผัวเมียกันแล้ว ในชั้นแรกมีลูกเป็นหมากับคนสลับกัน ต่อมาพี่น้องที่เกิดจากผัวเมียคู่นี้ได้เป็นผัวเมียกัน เกิดลูกหลานสืบต่อมาที่มีทั้งลูกหมาและลูกคน จนถึงช่วงที่มีผู้คนจำนวนมาก ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองได้แล้ว จึงมีแต่

ลูกที่เป็นคนเท่านั้น^๖ อาจตีความว่าในขั้นนี้ มีการแยกคนกับหมาออกจากกันชัดเจน ไม่ปะปนกันอีกต่อไป นิทานไม่ได้ขยายความว่าพี่น้องมีความสัมพันธ์ทางเพศได้หรือไม่ ซึ่งจะมีลักษณะเป็นข้อห้ามความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างพี่น้อง (incest taboo) แต่อาจถือว่า มีข้อห้ามในการมีเพศสัมพันธ์ระหว่างคนกับสัตว์ (...ไม่มีลูกหมา มีแต่คน...)

นิทานของเผ่ากะตุส่านวนที่ ๒ ผู้เล่าต้องการอธิบายว่าเหตุใดคนกะตุที่เป็นกลุ่มสิงโจจึงไม่กินเนื้อหมา เพราะถือว่าคนกะตุกลุ่มนี้เป็นกลุ่มดั้งเดิมที่มีกำเนิดจากบรรพบุรุษที่เป็นหมา และเป็นการจำแนกคนกะตุที่ถือว่าอยู่ในตระกูลหรือสิ่งที่ต่างกัน แต่นิทานสำนวนนี้ไม่ได้เล่าว่า ลูกที่เกิดจากบรรพบุรุษคู่แรกนี้มีทั้งที่เป็นหมาและเป็นคนหรือไม่ ซึ่งอาจหมายความว่าไม่มีแต่ลูกที่เป็นคนและลูกกลุ่มหนึ่งนับถือว่าพ่อเป็นหมาจึงไม่กินเนื้อหมา แต่คนอื่น ๆ ไม่ได้ถือตามนั้น ผู้เล่านิทานสำนวนนี้ยังเล่าถึงกะตุกลุ่มสิงปะลองว่า บรรพบุรุษของสิงปะลองนี้ทำรูปหุ่นทิ้งไหลลงมาตามลำน้ำ (ปะลอง) เพื่อล่อใจผู้หญิง จึงได้ชื่อว่าสิงปะลอง นิทานของผู้เล่าเผ่ากะตุคนนี้มุ่งจะอธิบายว่าเผ่ากะตุมีหลายกลุ่ม และการแบ่งกลุ่มไม่ได้ถือเอาตามชื่อถิ่นที่อยู่เท่านั้น แต่แบ่งกลุ่มตามการนับถือบรรพบุรุษในชั้นหลังของกลุ่มย่อย ที่เรียกว่า สิง^๗

ส่วนนิทานของเผ่าตะเรียง ช่วงสุดท้ายเรียกชื่อบรรพบุรุษคู่แรกว่า ตาจอ - ยายรอด และอธิบายว่าคนตะเรียงบางคนไม่กินหมา โดยเฉพาะคนที่กินหมาไม่ได้ อย่างเด็ดขาด คือหมอดู ซึ่งหมายถึงคนที่ทำหน้าที่ “ดู” ว่าผีตัวใดมาทำให้คนเจ็บป่วย ถ้าคนที่เป็นหมอดูนี้ไปกินเนื้อหมา จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ถือว่า “ชะล่า” (คำของลาวลุ่ม) ทั้ง ๆ ที่ในเผ่าตะเรียงนั้นไม่มีข้อห้ามการกินเนื้อหมา โดยเฉพาะในการทำพิธีศพของคนตะเรียง หลังจากฝังศพแล้ว จะมีการฆ่าหมาในเรือนของผู้ตาย แล้วกินเนื้อหมาหลังจากทำพิธี

^๖ นิทานตอนต่อมา เป็นนิทานการอพยพโยกย้ายของเผ่าและการตั้งถิ่นฐาน มีข้อความตอนต้นว่า ... ตกอออกจากภูกองกิ่งไปอยู่บ้านแดเรฐ บ้านแรกหลังจากสร้างโลกใหม่ มีพลเมืองหลาย ไม่มีลูกหมา มีแต่คน... นิทานตอนท้ายนี้เล่าถึงการตั้งชุมชน (บ้าน) ของเผ่ากะตุ เช่น บ้านแดเรฐ บ้านอาลิบ (ห้วยอาลิบ) บ้านกัรวูบิง จนถึงบ้านดั่งเราะฮู บ้านกันดอน ในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๓)

^๗ นิทานกะตุสำนวนนี้อธิบายเรื่องการถือสิง (clan) ของคนกะตุ แต่ตามที่ได้สำรวจและบันทึกข้อมูลของเผ่ากะตุ ไม่ปรากฏว่ามีการถือเรื่องสิงอย่างจริงจัง นิทานสำนวนนี้อาจได้แนวความเชื่อและอนุภาคเพิ่มเติมมาจากนิทานของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น ไทดำ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการจำแนกกลุ่มย่อยอย่างชัดเจนและถือเรื่องสิงอย่างจริงจัง

เลี้ยงผีแล้ว ส่วนกรณีที่มีคนเจ็บป่วย และหมอบอกว่าเกิดจากผีหามา “ต้อง” (ทำให้เจ็บป่วย) ญาติผู้ป่วยก็จะฆ่าหมาเพื่อเลี้ยงผีและกินเนื้อหมานั้นเมื่อเสร็จพิธี

นิทานเผ่ากะตุ ส่วนวันที่ ๒ (กะตุสิงจ่อไม่กินหมา) และนิทานเผ่าตะเรียง จึงมีเนื้อหาที่แสดงบทบาทหน้าที่ประการหนึ่งของนิทาน คือ การเก็บรักษาและอธิบายความเชื่อและข้อห้ามของกลุ่มชน และในส่วนของนิทานกะตุส่วนวันที่ ๒ ยังขยายไปถึงการจำแนกกลุ่มย่อยของเผ่าด้วย ส่วนนิทานกำเนิดของชนเผ่าอีก ๒ เผ่าคือ ตะวีวและดักกัง ไม่กล่าวถึงเรื่องนี้ และไม่ปรากฏข้อมูลด้านความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมของเผ่าตะวีวและดักกังที่เน้นเรื่องการกินหรือไม่กินเนื้อหมา ผู้บอกข้อมูลส่วนมากกล่าวเป็นกลาง ๆ ว่า คนที่กินก็กิน คนที่ไม่อยากกินก็ไม่กิน

ส่งท้าย

นิทานกำเนิดมนุษย์และเผ่าพันธุ์ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเป็นิทานของกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มใหญ่ในสังคมที่ซับซ้อนในเชิงโครงสร้างสังคมและระบบการปกครอง หรือ นิทานของกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่เป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยในสังคมใหญ่ล้วนมีคุณค่าและเป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษาความเป็นมา วิถีชีวิตและวัฒนธรรม โดยเฉพาะความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับประเพณีปฏิบัติของกลุ่ม นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มทั้งในเขตพื้นที่เดียวกันและเขตใกล้เคียง หรือแม้แต่เขตที่อยู่ห่างไกลกัน ซึ่งอาจต้องอาศัยนิทานอีกกลุ่มหนึ่ง คือ นิทานกำเนิดเผ่า^๙ ซึ่งมักมีเนื้อหาคาบเกี่ยวกับนิทานกำเนิดมนุษย์ โดยเน้นเรื่องการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มและการอพยพโยกย้าย การแยกกลุ่มตลอดจนการปรับวิถีชีวิตและประเพณีปฏิบัติต่าง ๆ ตลอดระยะอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่นนิทานของเผ่าเยอู เรื่อง บ้านดักสตุย ซึ่งเล่าเรื่องประเพณีแปงฮึดกินควาย นิทานของเผ่าจะต้อง เรื่องต้นกำเนิดเผ่าจะต้อง ลำนวนบ้านลิ่ง ลำนวนบ้านตังกาด ลำนวนบ้านตังปลัง นิทานเผ่าละวี เรื่องประวัติเผ่าละวี (สะเวิง) นิทานเหล่านี้นอกจากจะบอกเล่าความเป็นมาของเผ่าแล้ว ยังสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยกับชนกลุ่มใหญ่ที่

^๙ นิทานกำเนิดเผ่าในที่นี้ หมายถึงนิทานที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการอพยพโยกย้ายของเผ่า ซึ่งอาจเล่ามาจนถึงปัจจุบัน

๑๙๒ สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร

มีอำนาจในการครอบครองพื้นที่ตามระบอบการปกครองปัจจุบัน และกลายเป็นปัญหาความขัดแย้งที่ยืดเยื้ออยู่ในสังคมทั้งหลายในโลก

บรรณานุกรม

- เกีย เซ็น ป็อง (กัวซานป่าง) หนังสือเดินทางข้ามเขตภูเขา. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยภาษาและวัฒนธรรมของเ้าไทยและเ้ากวางสี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ปราณี วงษ์เทศ. สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๙.
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕.
- ศิริพร ณ ถลาง. การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไท. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : การศึกษาสังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

บทความ

- Dang Ngheim Van. "The Flood Myth and the Origin of the Ethnic Groups in Southeast Asia," *Journal of American Folklore*. 106 (421) : 304-337.
- Dundes, Alan. "The Flood (Genesis 6-9)" in *The Flood Myth*. Alan Dundes ed. California : University of California, 1984.